

УДК 343.9:343.431

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.4>

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ «HUMAN TRAFFICKING» З МЕТОЮ СЕКСУАЛЬНОЇ, ТРУДОВОЇ ТА ІНШОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ

Джужа О.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: 0000-0003-1347-4937*

Тичина Д.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Національна академія внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-9430-6101*

Джужа О.М., Тичина Д.М. Кримінологічна характеристика та запобігання «Human trafficking» з метою сексуальної, трудової та іншої експлуатації людини.

У статті досліджено генезу та сучасний зміст поняття «Human trafficking» у міжнародно-правовому та національному вимірах, простежено його еволюцію, що визначив сучасні кримінологічні стандарти. Надано кримінологічну характеристику торгівлі людьми, охоплюючи форми сексуальної та трудової експлуатації, дитячу порнографію, педофілію. Виокремлені кримінологічні характеристики особи злочинця (соціально-рольові, кримінально-правові та морально-психологічні), а також жертв (вікові, гендерні, освітні, соціально-економічні характеристики, умови виховання). Окреслено тенденції поширення торгівлі людьми в Україні, включно з використанням інформаційних технологій для вербування. Розкрито міжнародні механізми боротьби з таким явищем, зокрема стратегію «4Р» (запобігання, захист, переслідування, партнерство), загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи, роль державних і недержавних структур, міжнародне співробітництво. Наголошено на важливості профілактики віктимної поведінки, роботи з особами, схильними до вчинення таких кримінальних правопорушень, моніторингу ризикових сфер та кіберпростору. Визначено, що ефективність запобігання залежить від комплексного підходу, міжвідомчої та міжнародної взаємодії, а також невідворотності покарання винних.

Сталий мир зумовлює усунення соціальних причин, що сприяють поширенню торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів. Сьогодні головне завдання держави – не допустити потрапляння людини в ситуацію, коли вона може опинитися в групі ризику. Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з торгівлею людьми в Україні, виходить із комплексності та здійснюється за такими напрямками: удосконалення національного законодавства; діяльність державних органів, міжнародних організацій, громадських об'єднань та їх координація; підготовка кадрів; міжнародне співробітництво.

Ключовим чинником успіху у запобіганні та боротьбі з торгівлею людьми є невідворотність покарання, підкріплена якісним розслідуванням, належною доказовою базою, ефективним судовим розглядом та забезпеченням захисту прав потерпілих.

Ключові слова: Human trafficking, торгівля людьми, сексуальна експлуатація, трудова експлуатація, дитяча порнографія, донорство, жертва, кримінологічна характеристика, запобігання, міжнародне співробітництво, віктимологічна профілактика.

Dzhuzha O.M., Tychyna D.M. Criminological characteristics and prevention of Human trafficking for the purpose of sexual, labour and other forms of human exploitation.

The article examines the genesis and modern meaning of the concept of human trafficking in both international legal and national contexts, tracing its evolution and the establishment of contemporary criminological prevention standards. It provides a criminological profile of human trafficking, covering sexual and labour exploitation, child pornography, paedophilia, forced labour, exploitation of reproductive functions, and organ or tissue donation. The study analyses offender profiles, including role differentiation within criminal groups, socio-demographic characteristics, psychological traits, and the phenomenon of the «second wave», as well as victim profiles, including age, gender, education, socio-economic background, and upbringing conditions. It outlines trends in the spread of human trafficking in Ukraine, including the use of information technologies for recruitment. The article explores international mechanisms for combating this phenomenon, particularly the «4P» strategy (Prevention, Protection, Prosecution, Partnership), general social and special criminological measures, and the role of state and non-state actors, as well as international cooperation. Emphasis is placed on the importance of preventing victim behaviour, working with individuals prone to committing such criminal offences, and monitoring high-risk areas and cyberspace. It is concluded that the effectiveness of prevention depends on a comprehensive approach, interagency and international cooperation, and the inevitability of punishment for offenders.

Sustainable peace requires the elimination of social causes that contribute to the spread of human trafficking and related crimes. Today, the main task of the state is to prevent a person from falling into a situation where he may be at risk. Prevention of criminal offenses related to human trafficking in Ukraine is based on comprehensiveness and is carried out in the following areas: improvement of national legislation; activities of state bodies, international organizations, public associations and their coordination; personnel training; international cooperation.

A key factor in success in preventing and combating human trafficking is the inevitability of punishment, supported by quality investigations, an adequate evidence base, effective judicial proceedings, and ensuring the protection of the rights of victims.

Key words: human trafficking, sexual exploitation, labour exploitation, child pornography, organ and tissue donation, victim, criminological characteristics, prevention, international cooperation, victimological prevention.

Постановка проблеми. Торгівля людьми – добре налагоджений вид злочинної діяльності, що має високий ступінь організованості та кримінального професіоналізму. Завербувати, перевезти, а потім продати людину – досить складний процес. По-перше, він включає встановлення відповідних зв'язків з покупцями, вирішення питань щодо документів на переміщення за межі держави, якщо покупець перебуває за кордоном, укладення угод з представниками прикордонних служб і підрозділів про безперешкодний виїзд. По-друге, зазначена ознака пов'язана з пошуком реальної жертви. Усе це об'єктивно зумовлює взаємозалежність торгівлі людьми та організованої злочинності. Тяжіння до організованої злочинної діяльності зумовлене й корисливими мотивами її учасників, які прагнуть істотної наживи. Невипадково останнім часом багато організованих злочинних груп, які раніше спеціалізувалися на торгівлі зброєю або наркотиками, поступово почали реорганізовувати свої злочинні «промисли» в такі нові форми злочинної діяльності, як секс- і порноіндустрія.

Особливої актуальності нині набуває проблема комерційної сексуальної експлуатації дітей [1, с. 160]. У низці країн сформувався стійкий бізнес із залучення до неї дітей. Щороку в комерційну індустрію сексу втягується до 2 млн дівчат віком від 7 до 15 років. За даними Інтернету, майстри дитячого порно за зйомки дітей від 5 до 12 років щорічно виручають до 1 млрд доларів США [2; 4]. Щоб розібратися, яким чином запобігати торгівлі людьми та іншим формам експлуатації людини, слід визначити, у чому суть цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя статті складають фундаментальні праці вітчизняних науковців, присвячені окремим проблемам запобігання торгівлі людьми, зокрема В.С. Батиргарєєвої, К.Д. Вітюк, В.В. Голіни, В.О. Іващенко, М.В. Корнієнка, Є.С. Назимка, О.В. Найдєн, Т.І. Пономарьової, А.В. Савченка та ін. Водночас, в умовах збройної агресії та воєнного стану, гостро постало питання розроблення кримінологічних напрямів запобігання торгівлі людьми з метою сексуальної, трудової та іншої експлуатації.

Мета та завдання дослідження – запропонувати систему ефективних заходів запобігання «Human trafficking» з метою сексуальної, трудової та іншої експлуатації людини; розробити основні напрями удосконалення організаційно-правового забезпечення запобігання даному злочину.

Виклад основного матеріалу. У міжнародних документах торгівля людьми позначається як «human trafficking» (англ.) або «trafficking in persons» (амер.). Уперше цей термін був використаний у XVI ст. як синонім торгівлі та «пересуванню товарів», а у XVII ст. трафік став ототожнюватися з продажем незаконних і (або) ризикованих товарів. Хоча спочатку слово «трафік» застосовували до торгівлі наркотиками і зброєю, до XIX ст. його значення почало охоплювати і торгівлю людьми, яких розглядали як товар і продавали в користування (в рабство).

Сам термін «торгівля людьми» вперше почали використовувати в Конвенції ООН «Про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами» (1949 р.). Однак, сам зміст цього поняття в тексті конвенції не розкривався. В ухваленому документі торгівля людьми ототожнювалася лише з проституцією. Інші форми, крім так званої сексуальної експлуатації, в Міжнародному акті не розглядалися. Боротьба з торгівлею людьми, по суті, підмінялася ідеєю знищення проституції як такої. Можливо, цим можна пояснити і відсутність визначення поняття торгівлі людьми.

Першим міжнародним документом, що закріпив поняття торгівлі людьми і визначив сучасні стандарти боротьби з цим явищем, став ухвалений у 2000 р. в Палермо протокол про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності [12]. Торгівлю людьми було представлено як здійснюване з метою експлуатації, вербування, перевезення, передача, переховування або одержання людей шляхом погрози силою або її застосування чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою, вразливістю становища, або шляхом підкупу у вигляді платежів чи вигод для одержання згоди особи, що контролює іншу особу (п. «а», ст. 3. Протокол) [12]. Таке визначення, незважаючи на дискусійний характер окремих його елементів, дає змогу говорити про торгівлю людьми як складне багатогранне явище, що об'єднує в єдине поняття торгівля людьми, работоргівлю, секс торгівлю, примусову працю, експлуатацію репродуктивних функцій людини, примусове донорство.

У структурі злочинності намітилися певні зміни. Поряд із такими традиційними напрямками злочинної діяльності, як торгівля людьми з метою сексуальної трудової експлуатації, в Україні набирають обертів такі види злочинного бізнесу як дитяча порнографія та педофілія. Найбільш високим попитом користуються продукції, не розміщені раніше в Інтернеті. Тому злочинці створюють підпільні фото– та відеостудії, де безпосередньо знімаються сюжети за участю оголених моделей. Найбільше цінуються особи віком від 14 до 18 років. За невелику плату до 50 доларів США за годину зйомок, дівчата дають згоду на створення знімків або роликів порнографічного характеру з їхнім зображенням, будучи впевненими, що зображення на території України ніхто не побачить, адже їх буде розміщено або на платних сайтах, або в базах даних модельних агентств. Насправді знімки розміщують у глобальній мережі, і вони приносять злочинцям прибуток, що в десятки і сотні разів перевершує витрати.

Торгівля людьми тісно пов'язана з проблемою трудової експлуатації, темпи якої стрімко зросли останніми роками. Багато фахівців, досліджуючи торгівлю людьми як кримінологічну проблему, не заперечують її зв'язку і з незаконною міграцією, звертаючи увагу на досить високий її рівень у світі [3, с. 28].

Стан і тенденції злочинності, пов'язаної з торгівлею людьми та іншими формами експлуатації людини, багато в чому визначаються особливостями особистості злочинця. Вивчення емпіричних даних показує, що розглядувані кримінальні правопорушення, як правило, вчиняються транснаціональними організованими групами [4, с. 151]. Простежується чітка диференціація ролей у реалізації механізму торгівлі людьми. До складу злочинних груп зазвичай входять особи, які здійснюють функції вербування, перевезення та експлуатації. Причому, стосовно кожного з цих етапів механізму торгівлі людьми. Основна діяльність українських співучасників зводиться до забезпечення процесу сексуальної або трудової експлуатації за кордоном шляхом постачання і надання «живого товару». Іншими словами, якщо розглядати функції українських злочинців стосовно структури механізму торгівлі людьми, то їхня прерогатива – забезпечення вербування і переміщення, а функції, спрямовані на забезпечення процесу експлуатації, переважно зосереджені в руках закордонних спільників.

Стосовно сімейного стану осіб, які практикують злочинну діяльність у цій сфері, можна навести такі дані, отримані нами під час вивчення кримінальних проваджень. Так, 48% засуджених на момент вчинення кримінального протиправного діяння були неодруженими або незаміжніми. 40% перебували у шлюбі, зокрема цивільному. 12% перебували в розлученні. 32% злочинців мали на утриманні неповнолітніх дітей. Змістовний бік дослідження відкриває цікаві особливості, які свідчать про певну родинність. Так, у кожному третьому випадку спільна протиправна діяльність вчиняється особами, пов'язаними не тільки шлюбними, а й родинними узами.

Ще однією особливістю злочинності у сфері торгівлі людьми, характерною для сексуальної експлуатації, є феномен так званої «другої хвилі». У 42% випадків розглянутих кримінальних проваджень втягнення дівчат у сексуальне рабство здійснювалося колишніми жертвами торгівлі людьми, які згодом через низку причин (деформація морально-етичних цінностей, набуті психічні розлади, помста та ін.) самі стали на злочинний шлях [5, с. 17].

Рецидив серед засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми, становить 19%. Таким чином, четверо з п'яти злочинців раніше не потрапляли в поле зору правоохоронних органів. Що ж стосується осіб раніше судимих, то вчинені ними кримінальні правопорушення частіше мали корисливу спрямованість, що підкреслює характерне для злочинців у сфері торгівлі людьми бажання швидкого і незаконного збагачення.

Серед індивідуально-типологічних особливостей, задіяних у «трафіку» осіб, можна виокремити заповзятливість, ошадливість, заздрість, безпринципність, аморальність, безжалісність, жорстокість, егоїзм. Водночас такі особистості часто є комунікабельними, вміють встановити психологічний контакт і привернути до себе, увійти в довіру до незнайомої людини.

Важливим елементом кримінологічної характеристики торгівлі людьми є відомості про особу жертви. Саме особливості особистості конкретної людини багато в чому визначають способи дій злочинців щодо її втягнення і залучення в сексуальну або трудову експлуатацію [6, с. 200–203].

Під час вивчення кримінальних проваджень зібрано дані про 350 жінок і дівчат, які стали жертвами торгівлі людьми і зазнали сексуальної експлуатації. Наймолодшим жертвам на момент втягнення було лише 11 років, найстаршим – 45 років, тобто кримінальних протиправних діянь, що розглядаються, зазнають представниці доволі широкого вікового спектра. Водночас, найбільшу кількість потерпілих становили молоді дівчата. Основна тому причина – формування і розквіт жіночої привабливості в молодому віці, що дає змогу найактивніше пробуджувати лібідо зарубіжних споживачів сексуальних послуг і, своєю чергою, заробляти великі кошти на занятті проституцією.

Так, 95% постраждалих становлять вікову групу від 11 до 30 років. При цьому 6% на момент втягнення були неповнолітніми; 45% дівчат були віком від 18 до 22 років; 19% – від 22 до 25 років; 15% – від 25 до 30 років. З наведених даних видно, що майже половину всіх жертв сексуальної експлуатації становили дівчата віком від 18 до 21 року. При досягненні 22-річного бар'єру також спостерігається тенденція до зменшення кількості жертв удвічі. Залучення та переміщення дітей ускладнене через посилений контроль над ними як з боку батьків, так і патронажних служб, що спричиняє додаткові юридичні та організаційні труднощі, а також тягне за собою суворіше покарання. Представниці вікової категорії 18-21 року, з одного боку, вже мають певну самостійність, а з іншого – ще не мають достатнього життєвого досвіду і нерідко перебувають у владі юнацького максималізму.

Вивчення місця проживання потерпілих дало такі результати. 52% проживали в столиці та обласних центрах, 41% – у містах і міських селищах обласного та міського підпорядкування, 7% – у населених пунктах, розташованих у сільській місцевості. Превалювання в означеному списку великих міст, на наш погляд, пояснюється значною кількістю населення і відносно великою порівняно з малими населеними пунктами кількістю потенційних жертв. У великих містах вербувальнику простіше зав'язати знайомство на вулиці, на дискотеці, в барі, і водночас не привертати увагу третіх осіб в умовах великої дистанційованості між людьми, на відміну від малих міст і сіл. У таких населених пунктах із невеликим числом мешканців люди перебувають на очах одне в одного, а дівчата майже завжди в полі зору сім'ї та батьків, менше надані самі собі, ніж у місті. Тут активна діяльність вербувальників без привернення уваги з боку громадян практично виключена. Цим пояснюється порівняно невеликий відсоток вихідців із сільської місцевості серед постраждалих.

Безсумнівно, при особистісній характеристиці жертв торгівлі людьми слід приділити увагу умовам їх виховання та сімейного побуту. Вивчення показань більшості потерпілих дає підставу констатувати, що нерідко однією з основних умов їхньої віктимізації слугували несприятливий клімат у сім'ї та відсутність належної уваги й забезпеченості долею дівчат з боку рідних. Слід зазначити, що 28% постраждалих виросли в неповних сім'ях, як правило, без батька або без батьків. Здебільшого відзначається низька забезпеченість таких сімей і відсутність зайнятості самих дівчат. 71% дівчат на момент залучення не працювали і не вчилися. Лише 32% були активні в спробах знайти роботу, зверталися до служби зайнятості. 19% мали постійну роботу з низьким доходом. 23% жили на випадкові заробітки. 6% на аліменти та соціальну допомогу. 20% дівчат на момент залучення перебували на утриманні батьків. Постійної роботи з високим доходом не мала жодна жертва. При цьому щонайменше 24% мали на утриманні неповнолітніх дітей або престарілих батьків.

Сімейний мікроклімат зумовлює якість виховання, формує рівень морально-етичних цінностей. Факт того, що в 72% випадків злочинці відкрито пропонували роботу з надання сексуальних послуг, і така пропозиція не зупиняла дівчат у прийнятті рішення про виїзд. При цьому щонайменше 21% дівчат до виїзду за кордон займалися проституцією в Україні. Такі характеристики наводять на думку про значне спотворення поняття моральності певних верств населення.

Відомості про рівень освіти засвідчили, що найбільша кількість постраждалих 55% мали середню освіту, 21% – середню спеціальну освіту, 17% – неповну загальну середню, і лише 3% – вищу освіту, 4% – незакінчену вищу освіту.

Вивчення гендерних особливостей стосовно розглянутого виду потерпілих показує, що співвідношення чоловіків і жінок, жертв трудової експлуатації, становить близько 3 до 1. Розглянутому виду експлуатації піддаються представники досить широкого вікового спектра. 9 із 10 жертв трудової експлуатації потрапляють у вікову групу від 21 до 50 років. При цьому слід зазначити, що стать і вік перебувають у кореляції зі сферою експлуатації. Якщо йдеться про сферу, де необхідна фізична сила, наприклад, будівництво, то туди насамперед залучаються чоловіки, причому незалежно від віку. Якщо ж йдеться про розважальну сферу, як-от анімація, то, як правило, експлуатують працю молодих жінок. У випадках же експлуатації, наприклад, як домашньої прислуги або в сільському господарстві, вік жінки вже не має принципового значення.

Вивчення місця проживання постраждалих показує, що жертвами транснаціональної трудової експлуатації стають жителі абсолютно різних населених пунктів незалежно від їхньої величини. Єдина особливість, яку слід відзначити, це те, що більшість постраждалих є представниками міського населення, лише деяка частина сільського. Мешканці сільської місцевості, незважаючи на нижчий рівень зарплат порівняно з містом, спроможні прогодувати та забезпечити сім'ю значною мірою за рахунок ведення власного господарства. Міські жителі не мають такої можливості і в ситуації скрутного матеріального становища набагато активніше виїжджають за кордон на заробітки.

Так, переважною мотивацією виїзду за кордон для працевлаштування є: перебування у вкрай складному матеріальному становищі, спричиненому збройним конфліктом (41%); бажання поліпшити свій добробут (29%); бажання самоствердитися, утвердитися в очах родичів і друзів (20%). Відзначимо, що нової якості міжнародній торгівлі людьми надає стрімкий розвиток інформаційних технологій, створення інтернет-сайтів із пропозицією інтимних послуг, розміщення сумнівних оголошень про працевлаштування, шлюбних пропозицій тощо. Усе це є одним з основних напрямів діяльності злочинних організацій, що специфікуються на продажі людей для сексуальної чи іншої експлуатації.

На сучасному етапі запобігання торгівлі людьми загальноприйнятою є стратегія, заснована на системі «4Р»:

1. Prevention (профілактика / запобігання) – заходи, спрямовані на зменшення вразливості осіб до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, інформування населення, усунення причин (бідність, безробіття тощо).

2. Protection (захист) – надання допомоги жертвам торгівлі людьми: притулки, медична та психологічна допомога, правова підтримка, реінтеграція.

3. Prosecution (переслідування / притягнення до відповідальності) – розслідування, кримінальне переслідування та покарання осіб, винних у торгівлі людьми.

4. Partnership (партнерство / співпраця) – координація зусиль між урядовими структурами, громадянським суспільством, міжнародними організаціями, міждержавна співпраця.

Погоджуємося з О. В. Найденом, що кримінологічні заходи запобігання торгівлі людьми варто розглядати за на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях [7, с. 16–18; 8].

Суть загальносоціальних заходів полягає у здійсненні заходів, що ґрунтуються на основних функціях, які полягають у створенні передумов для подальшої боротьби з даним явищем, підвищенні життєвого рівня населення, забезпеченні його культурою та освітою. Суб'єкти запобігання торгівлі людьми поділяються на дві групи:

- державні органи та організації, які здійснюють діяльність із запобігання, виявлення та припинення торгівлі людьми;
- інші державні органи та організації, що беруть участь у виявленні та припиненні торгівлі людьми, а також вживають заходів щодо захисту, підтримки та надання допомоги жертвам торгівлі людьми.

Одним із успішних напрямів запобігання є співпраця неурядових організацій та правоохоронних органів. Такі організації володіють значним обсягом інформації щодо каналів постачання «живого товару», розвитку та змін у нелегальному секторі трудової міграції, а також підтримують зв'язки з аналогічними організаціями за кордоном. Україна налагодила співпрацю з такими міжнародними організаціями як Міжнародна організація з міграції, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, ЮНІСЕФ та іншими.

У запобіганні торгівлі людьми одну з ключових ролей відіграє міжнародне співробітництво, основними напрямками якого є: розроблення та укладення міжнародних договорів у сфері протидії торгівлі людьми, зокрема з питань захисту та реабілітації жертв торгівлі людьми; взаємодія зі спеціалізованими органами іноземних держав, включно з оперативно-розшуковими заходами, з метою запобігання, виявлення, припинення торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів. Спільне створення та розвиток інформаційних систем і засобів оперативного оповіщення, реагування та контролю, спрямованих на підвищення ефективності протидії торгівлі людьми, обмін досвідом [9, с. 26-27]. Така діяльність будується на взаємодії правоохоронних структур країн походження, транзиту та призначення. МВС України, Національною поліцією України налагоджено прямі контакти з правоохоронними органами країн Євросоюзу, Близького Сходу, США.

Механізм надання допомоги жертвам торгівлі людьми закріплений на законодавчому рівні. Для їх реабілітації передбачено такі види безоплатної державної допомоги: надання тимчасових місць перебування; безоплатна правнича, медична, психологічна допомога; пошук жертв торгівлі людьми, влаштування їх на виховання до інших родин та дитячих інтернатів; сприяння у працевлаштуванні. У рамках кримінального процесу жертва отримує компенсацію за рішенням суду за завдану кримінальним правопорушенням шкоду.

Проведення загальносоціальних заходів створюють економічні, організовані, соціальні та інші умови для ефективного здійснення спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на цілеспрямований вплив на криміногенні чинники, що сприяють існуванню злочинної групи, а також на її організовану злочинну діяльність [10, с. 395-396].

Профілактика охоплює широкий комплекс заходів, спрямованих на усунення, нейтралізацію або послаблення криміногенних чинників, що породжують торгівлю людьми або сприяють їй. Одним із найефективніших засобів є профілактика об'єктивної поведінки потерпілих, тобто осіб, чий спосіб життя, поведінка, сімейний стан і рід занять створюють для них підвищений ризик стати жертвою злочинного посягання. При цьому завдання полягає в тому, щоб максимально скоротити кількість криміногенних ситуацій, створених самими потерпілими. Особливу увагу в цьому плані правоохоронні органи приділяють особам, які займаються або схильні до заняття проституцією, або надання інших сексуальних послуг і бажають виїхати на роботу за кордон [11, с. 297-298].

Беручи до уваги той факт, що потерпілими від торгівлі людьми в низці випадків стають діти, то особлива роль у здійсненні віктимологічної профілактики торгівлі людьми відводиться до роботи з особами неповнолітнього віку, які становлять групу підвищеного ризику, зокрема діти, чий батьки позбавлені батьківських прав або відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Діти, які вже мають досвід домашнього насильства по відношенню до них самих, а також ті, які спостерігали це насильство у своїй родині. Також діти, які виховуються в соціальній сфері, де батьки зловживають алкоголем, або самі мають досвід вживання алкогольних напоїв, наркотичних і токсичних речовин. Діти без опікунів, волоцюги, які живуть у середовищі людей без певного місця проживання.

Закономірно, що одночасно з розвитком проституції розвивалася і протиправна діяльність, пов'язана з організацією заняття проституцією та секс-бізнесом. Тому важливе значення в цьому плані мають заходи, спрямовані на виявлення не тільки місць для заняття проституцією, а й на встановлення фактів маскуванню бізнесу з надання платних сексуальних послуг під інші законні види комерційної діяльності. Йдеться про салони краси, масажні кабінети, сауни, нічні клуби, дискотеки, інші об'єкти розваг, щодо яких є підстави вважати, що їхня діяльність пов'язана або заснована на наданні платних сексуальних послуг.

Другим напрямом профілактики торгівлі людьми виступає робота з особами, схильними до вчинення цих злочинів. Ця робота має проводитися не тільки з особами, раніше судимими за злочини, пов'язані з експлуатацією людини, а й з особами, поведінка, спосіб життя, особистісні та психофізичні особливості яких свідчать про те, що вчинення ними досліджуваних злочинів є досить імовірним. Насамперед, це стосується педофілів та осіб, які займаються виготовленням і розповсюдженням порнографії.

У комплексі спеціальних заходів із запобігання торгівлі людьми важливу роль має відігравати моніторинг, який включає в себе: аналіз процесів сексуальної та трудової міграції, їх змін під впливом різних факторів і рівня криміналізації; аналіз процесів внутрішньої та зовнішньої міграції, особливо вимушеної; контроль за глобальним кіберпростором, у тому числі моніторинг використання Інтернету для вербування та експлуатації жертв; оцінка діяльності агентств з працевлаштування, шлюбних і модельних агенцій, а також осіб, які займаються пошуком дітей для усиновлення за кордон. Особливе місце має займати моніторинг умов життя дітей, переданих на виховання у прийомні сім'ї. На основі зібраних даних правоохоронні органи мають визначити основні напрями профілактики цієї злочинної діяльності [13].

Висновки. Еволюція поняття «Human trafficking» свідчить про його трансформацію від вузького тлумачення, пов'язаного переважно із сексуальною експлуатацією, до комплексного правового й кримінологічного розуміння, що охоплює різні форми використання людини як об'єкта протиправної діяльності. Закріплення сучасного визначення у Протоколі Палермо 2000 р. стало ключовою віхою у формуванні міжнародних стандартів запобігання.

Кримінологічна характеристика торгівлі людьми демонструє її багатфакторну природу, поєднання транснаціональної організованої злочинності, високого рівня латентності, тісного зв'язку з незаконною міграцією та корупційними проявами в органах влади. Значну роль відіграють як традиційні форми експлуатації (сексуальна, трудова), так і нові загрози, зумовлені розвитком інформаційних технологій (кібервербування, онлайн-порнографія). Характеристика особи-злочинця характеризується чітким розподілом ролей у злочинних групах, наявністю комунікативних та маніпулятивних навичок, відсутністю морально-етичних бар'єрів, прагненням швидкої наживи. Особливу небезпеку становить феномен «другої хвилі», коли колишні жертви стають організаторами чи виконавцями злочинів. У свою чергу, жертви – жінки віком 18–30 років із середнім або неповним вищим рівнем освіти, без стабільного доходу, часто з неблагополучних або неповних сімей. Серед факторів віктимізації – економічна вразливість, відсутність зайнятості, низька правова обізнаність, викривлені уявлення про моральні цінності.

Система запобігання торгівлі людьми повинна базуватися на комплексній моделі, що поєднує загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи, профілактику віктимної поведінки, роботи з особами, схильними до вчинення таких злочинів, моніторинг ризикових сфер та кіберпростору. Стратегія «4Р» (Prevention, Protection, Prosecution, Partnership) залишається дієвим інструментом міжнародної протидії, однак її ефективність залежить від міжвідомчої координації, активної участі неурядових організацій, обміну інформацією та досвідом між країнами походження, транзиту та призначення жертв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Назимко Є.С., Андріяшевська М.С., Тіточка Т.І. Ювенальна віктимологія: теоретико-правова модель: монографія. Запоріжжя: Гельветика, 2021. 208 с.
2. Корнієнко М. В. Використання міжнародного досвіду протидії насильницьким злочинам щодо дітей в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3. С. 123–130.
3. Вітюк К.Д. Кримінологічні засади впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності: дис. ... д-ра юрид. наук за спец. 12.00.08. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. 434 с.

4. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік: монографія / М.Г. Вербенський, О.Г. Кулик, І.В. Наумова та ін.; за заг. ред. М.Г. Вербенського. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2024. 306 с.
5. Івашенко В.О. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 223 с.
6. Юсупов В.В. Підсумки міжнародної науково-практичної конференції «Боротьба з нелегальною еміграцією і торгівлею жінками». *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 2. С. 200–203.
7. Найдено О. Торгівля жінками: чинники, складові та шляхи подолання. *Право України*. 2003. № 6. С. 16–22.
8. Наден О.В. Торгівля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності: монографія. Київ: Атіка, 2004, 286 с.
9. Савченко А., Андросюк І. Протидія міжнародній торгівлі людьми. *Міліція України*. 2005. № 1. С. 26–27.
10. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології. Теорія і практика. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ: «Ін Юре», 2007. 712 с.
11. Голіна В.В., Батиргарєєва В.С. Торгівля людьми: правовий та кримінологічний аналіз. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2004. Вип. 8. С. 227–229.
12. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
13. Тичина Д.М., Джу́жа А.О. Віктимологічний моніторинг сучасної кримінологічної ситуації. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 52–57.